

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE ARTE DIN BUCUREȘTI

FACULTATEA DE ARTE DECORATIVE ȘI DESIGN

Domeniul de doctorat: ARTE VIZUALE

Rezumat

Tezeza de doctorat

INTERIOR /INSIDE

Expresii artistice ale reprezentării spațiului interior

în pictura românească

Doctorand: Gabriel Giodea

Coordonator științific: Prof. Univ. Dr. Cosmin Paulescu

București-2022

Teza „Interior/Inside - Expresii artistice ale reprezentării interiorului în pictura românească” prezintă contextul istoric, teoretic și artistic al prezenței temei interiorului în pictura românească, în strânsă corelație cu contextual artistic internațional la care arta românească a fost, de-a lungul timpului, mai mult sau mai puțin conectată, precum și o cercetare a felului cum au abordat reprezentarea interiorului, cei mai importanți artiști pentru fiecare perioadă din istoria artei românești. În partea dedicată proiectului personal, cercetarea a vizat prezentarea celor două curente care au marcat creația proprie, conceptualismul și minimalismul, precum și detalierea procesului creativ ce a stat la baza elaborării lucrărilor din seria *Interior/Inside*.

Primul capitol al tezei, ***Modalități de reprezentare a interiorul în arta românească din secolul al XIX-lea***, începe cu o prezentare, pe scurt, a fenomenului artistic care a precedat dezvoltarea artei românești moderne în general, și a reprezentării spațiului interior în cadrul acesteia. În special, respectiv a picturii religioase bizantine și a pionierilor modernității artistice plasați la sârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

În arta românească de factură religioasă bizantină, ale cărei mărturii ne-au rămas începând, cu predilecție, cu secolul al XIV-lea, interiorul apare ca fundal al scenelor religioase și ține de narativul acestora. Reprezentarea sa este una schematică și care nu se schimbă esențial de-a lungul secolelor, rămânând aproximativ aceeași până în pictura murală religioasă a zilelor noastre.

Optica asupra reprezentării interiorului se schimbă odată cu trecerea către epoca modernă a artei românești și desprinderea de arta religioasă, la începutul secolului al XIX-lea. Principala schimbare se datorează însușirii de către artiști a elementelor limbajului plastic neoclasic și constă în apariția perspectivei. La nivel de subiect, reprezentarea are în vedere lumea reală, și nu lumea sfinților și a îngerilor ca până acum. În primele decenii ale veacului este vizibilă deschiderea spre arta laică și spre portretistică, în special. Rareori, atunci când apare, interiorul este reprezentat în stil academic și este fundal pentru personajele aflate în prim plan.

Theodor Aman, întemeietorul școlii de pictură românească și primul pictor modern al nostru, a acordat o mare importanță interiorului, dacă avem în vedere frecvența apariției acestuia în lucrările sale. Interiorul, dintr-un fundal-recuzită, devine un protagonist în sine,

fiind pus în scenă cu aceeași pondere ca și personajul uman. Celebra colecție de obiecte orientale a pictorului, se va regăsi și în scenografia compozițiilor orientale înscenate în atelier. Tematica intimistă se impune deasemenea în preocupările lui Aman în a doua parte a vieții, când face tablouri de mici dimensiuni, în general scene de interior cu femei în diferite ipostaze, fiind pentru prima dată când în arta românească apare reprezentat interiorul citadin-burghez. O categorie aparte a reprezentării interiorului la Theodor Aman sunt interioarele de atelier, care se întind de-a lungul întregii opere.

Grație interesului lui Nicolae Grigorescu pentru lumea rurală, în pictura sa apar primele interioare țărănești românești. Dar deopotrivă de cunoscute și de apreciate sunt și interioarele de inspirație bretonă, cele pe care critica de specialitate le plasează printre cele mai bine realizate lucrări ale lui Grigorescu, capodopere în genul lor. Toate aceste tablouri înfățișează femei în interioare. Interiorul este astfel legat de activitățile casnice specific feminine, primordial fiind interesul pentru atmosferă, creată prin folosirea clar-obscurului, scoțând în evidență doar personajul și activitatea sa.

Capitolul 2, *Reprezentări intimiste și realiste ale interiorului în arta românească de la începutul secolului al XX-lea*, are în vedere două tipuri de reprezentare a interiorului pe care le-am identificat: interiorul mic burghez și interiorul realist inspirat din viața omului simplu.

Este perioada în care arta românească duce o adevărată luptă pentru eliberarea de sub tutela academismului prin înmprospătarea tematică, apropierea picturii de viață, inlaturarea primatului emoției lirice și sincronizarea cu arta europeană a timpului.

În peisajul artistic marcat de *Tinerimea română*, dar și de un puternic filon grigorescian, interiorul este una dintre temele abordate, adesea într-o manieră intimistă, marcată de subiectivitate. Reprezentarea interiorului mic burghez apare în opera unor pictori precum Nicolae Vermont, Ipolit Strâmbu, Alexandru Satmari sau Dimitrie Hârlescu.

Tema interioarelor avea să ocupe un loc important în opera lui Vermont, fiind o categorie aparte. Foarte narrative, aproape mai mereu cu personaje feminine, interioarele lui Vermont construiesc un univers intim feminin, simbolist uneori.

După desprinderea de influența profundă pe care a resimțit-o în urma contactului cu pictura lui Nicolae Grigorescu, concretizată în interioare de factură țărănească, Ipolit Strâmbu devine în a doua parte a carierei un artist interesat de impresionism, interioarele lui mic-

burgheze descriind un univers suav, de dulce far niente, trăită în lumina caldă a unui spațiu odihnitor și familiar.

Sub influența exotică a Balcicului, pe care l-a descoperit lumii artistice românești, Alexandru Satmari va picta interioare cu tematică orientală, populate de o multitudine de obiecte, specifice opulenței orientale, dar al căror element principal este de fapt lumina, care pare să vină din mai multe surse și care este redată în jocuri multiple. În schimb, interioare inspirate din realitatea traiului de zi cu zi al localnicilor din Balcic, aduc diferențe vizibile față de cele exotic burgheze cu personaje feminine.

Exponent recunoscut al academismului tardiv, Eustațiu Stoenescu abordează tema interiorului prin pictarea propriului atelier, dar mai ales în compoziții de interior, realizate până către sfârșitul carierei.

Una dintre discuțiile teoretice care se poartă și în cultura și arta românească la confluența secolelor XIX și XX este aceea a rolului artistului în societate. Ideea fundamentală care este cvasiprezentă este aceea de coloratură romantică a mesianismului social al artistului.

Ștefan Luchian este unul dintre artiștii care aduce în opera sa și preocuparea pentru traiul celor umili. El se oprește asupra unor aspecte din viața mahalalei și a cartierelor din periferia Bucureștiului. În această arie de interes a sa, intră și realizarea câtorva interioare, fie de sine stătătoare, fie cu apariții de personaje. În creația lui Ștefan Luchian interiorul este prezent și în reprezentarea atelierului artistului, înscriindu-se astfel într-o temă tradițională în pictura românească.

În ciuda faptului că s-a alăturat în permanență grupărilor novatoare din arta românească, în pictura lui Constantin Artachino se simt tardive reverberații ale grigorescianismului. Artachino s-a arătat atras și de mediul mai modest, al oamenilor simpli și a creat interioare țărănești în care, chiar dacă personajele nu lipsesc, se evidențiază elementele de interior.

Preocupat de viața țăranilor români, Ludovic Bassarab i-a pictat pe acești participând la sfintele liturghii din lăcașurile de cult ortodox, dar și în ipostaze din viața casnică. Pentru prima dată în pictura românească apare astfel reprezentat interiorul bisericilor, cu întreaga lor atmosferă liturgică.

Capitolul al III-lea, *Arta interbelică cu specific național – apogeul reprezentării interiorului*, este dedicat modului de reprezentare a interiorului în arta cu specific național din perioada interbelică, o perioadă marcată de dezbateri pe problemele tradiției, ale specificului românesc sau ale unei continuități culturale.

Arta cu specific național se va manifesta atât prin temele alese de natură etnografică - de la peisaj rural, portret țăranesc sau scene cu țărani, natură statică cu obiecte țăranesti, interioare țăranesti sau cu obiecte din același inventar-, cât și printr-un limbaj plastic specific.

Interiorul se va regăsi frecvent în pictura artiștilor preocupați de arta națională, fie ca reprezentarea etnografică a intimității casnice țăranesti, fie ca interioare urbane cu obiecte țăranesti, imaginea obiectului țăranesc fiind una care a marcat pictura românească interbelică.

Camil Ressu poate fi socotit un precursor al artei cu specific național, artistul întemeindu-și întregul demers pictural pe unul de factură teoretică. Concepția exprimată de Ressu la nivel teoretic este reprezentativă pentru tendințele primitiviste exprimate în epocă, în sensul unei simplități a formei, a negării academismului. Ressu alege ca reprezentativ interiorul țăranesc cu vatră , unde, deși avem încă în prim plan personajul feminine, atenția privitorului este îndreptată către elementele compoziționale.

Dintre artiștii care s-au manifestat în cadrul curentului artei naționale, Francisc Șirato, cu o pictură sprijinită pe un demers teoretic coerent, este cel mai reprezentativ punct de reper. Pentru Șirato momentele constitutive ale unei tradiții artistice autohtone sunt arta populară, pictura religioasă de tradiție bizantină, cei câțiva mari pictori din secolul al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, Grigorescu, Andreescu, Luchian. Ceea ce ar uni aceste trei vârste ale picturii românești este o *conștiință formală*, identificabilă peste tot și caracterizată prin refuzul formei dezordonat naturaliste și înclinarea spre abstract.

În privința reprezentării interiorului, Șirato nu pare foarte preocupat de această temă, iar atunci când totuși pictează interioare, o face raportându-se mai degrabă la formarea sa stilistică în spiritul noului clasicism cezannian, decât la iconografia temelor specific țăranesti.

Gheorghe Petrașcu a fost fascinat de interioarele caselor pe care le-a și redat în pictura sa, populându-le adesea cu obiecte de origine țăranescă. Interioarele, pictate la apogeul creșterii și până în ultimii ani ai vieții, sunt o marcă a creației sale. La Petrașcu, fără a fi vorba exclusiv de obiecte țăranesti, interiorul cu obiecte este definitiv pentru stilul său. În *Interioarele* de la Târgoviște, până la cele de acasă, de la București , obiectele nu reprezintă o

recuzită, și nici doar o delectare vizuală, ci simbolurile ale unui fel de trăi și de a înțelege existența. Simplificarea și esențializarea geometrică a modelelor decorative de pe obiecte se regăsește în cele mai multe dintre interioarele lui Petrașcu.

Interioarele lui Ștefan Dimitrescu pot fi socotite o adevărată sinteză a specificului național. Artistul este considerat un reprezentant de seamă al artei naționale care a reușit să evite capcana reproducerii formale a motivelor populare și să înțeleagă spiritul adevărat al acesteia.

Interioarele lui Ștefan Dimitrescu pot fi considerate cea mai bună reprezentare a specificului național pe acest subiect. Mijloacele plastice folosite de pictor cu o maiestrie excepțională sunt relativ reduse. Arhaismul tușei picturale, decorativul suprafețelor, lumina dispusă egal vorbesc despre lecția stilizării învățată din arta populară.

Spre sfârșitul anilor 30, protagoniștii artei naționale își consumă această perioadă din creația lor, retrăgându-se spre un modernism clasic și decorativ. Tocmai în această perioadă în care arta cu specific național eșuase complet, iar urbanul luase locul ruralului, Ion Țuculescu decoperă cu fervoare folclorul românesc care își va pune o amprentă decisivă asupra unor perioade importante din creația sa. De fapt interesul său pentru folclor vine dinspre filonul expresionist. În interioarele sale motivele populare apar plasate pe suprafețe neconvenționale precum podelele, pereții sau sobele. În interioarele lui Țuculescu, precum în sistemul decorativ popular specific românesc, formele reale sunt reduse vizual, prin stilizare, la scheme sintetice, structurate după legile decorației – simetrie, alternanță, juxtapunere, rapeluri, ritmare. Se observă deasemenea o treptată substituție a elementelor figurative, cu elemente decorative de sorginte populară.

În capitolul al IV-lea, intitulat *Interiorul la continuatorii filonului folcloric și spiritual-național: Horia Bernea și pictorii grupării Prolog* am prezentat câteva dintre materializările temei interiorului în pictura contemporană.

Plecând de la expoziția retrospectivă dedicată lui Țuculescu, de la Sala Dalles din București, am conturat fenomenul artei de inspirație folclorică din perioada 1960-1980, fenomen instrumentat de ideologia comunistă, dar apoi scăpat relativ de sub control. Noua retorică naționalistă avea printre elementele de bază folclorul și cultura populară.

Începând cu anii 60, cei mai mulți dintre artiștii români se vor exercita în reprezentarea motivelor folclorice și a obiectelor de artă populară, acestea făcând o adevărată carieră

iconografică. Folclorul, livrat ca temă de către aparatul ideologic comunist, este preluat de artiștii români, dar odată cu el pătrunde și componenta spiritualist-ortodoxistă a mișcării filozofico-etnografice a anilor 40.

Arta Prologului este considerată o bornă semnificativă a neo-bizantinismului și, după 1989, a neo-ortodoxismului. Prologul aduce o redescoperire a figurativului și odată cu acesta și noi viziuni asupra reprezentării interiorului. Pe de o parte vom găsi apelul la tradiția bizantină prin redarea spațiului sacralizat al interiorului bisericii ortodoxe, pe de altă parte se reface o legătură cu elementul folcloric din opera lui Țuculescu, prin interioare țărănești.

Astfel de interioare găsim la Ion Grigorescu, spre exemplu. Deși cunoscut prin arta sa de factură experimentalistă, procesul de interogare a realității și a existenței cu mijloace artistice, îl apropie pe Ion Grigorescu de gruparea Prolog și de temele spiritualiste promovate de aceasta. Într-o lucrare precum *Interior țărănesc de la Arcani* descoperim o întoarcere la elementele de expresie din pictura interbelică a curentului naționalist, mediată cel mai probabil, prin intermediul lucrărilor țuculesciene. Interesul lui Ion Grigorescu pentru interior se va manifesta însă și în lucrări de o factură diferită, precum în ciclul de interioare intitulate *Cădere*, ce aduc în prim plan interiorul urban, dintr-o realitate sumbră, specifică perioadei comuniste.

Mihai Sârbulescu, unul dintre membrii importanți ai grupării, are și el o serie de interioare de inspirație țărănească. Folclorul este o zonă de cercetare care îi oferă lui Sârbulescu elemente pentru propria construcție.

Cea mai importantă figură din gruparea Prolog a fost, fără îndoială, Horia Bernea. Etno-misticismul său se exprimă întâi prin peisajele simbolice ce au ca temă favorită faimosul *Deal de la Poiana Mărului*, mai apoi prin teme mai explicite, precum *Praporele*, *Hrana*, *Iconostasul*. La începutul anilor 80, experimentul la nivelul limbajului este abandonat în favoarea explorării experienței sacralului, în seriile *Hrane*, *Grădini* și *Prapori*. Nemulțumit de faptul că aceste teze ale sale radical spiritualiste, mistice, erau deturnate de propaganda oficială, precum și de acțiunile regimului de demolare a bisericilor, Horia Bernea trece efectiv la pictarea de interioare de biserici și vorbește și despre rolul mărurisitor al imaginii, într-o epocă în care se demolau biserici.

Deși formal nu a făcut parte din gruparea Prolog, Ioana Bătrânu a expus alături de membrii acesteia după anii 90 și poate fi asociată lor prin demersul artistic propus.

Între lucrările artistei se remarcă seria *Interioarelor melancolice*, cum le-a denumit, în care regăsim interioare opulente sau triviale, dar și interioare de biserici. Asistăm la puneri în scenă fastuoase ale unor banchete la care nu vine nimeni, cu mese întinse, acoperite cu strălucitoare învelitori albe și decorate cu sfeșnice baroce.

Gheorghe Filk este unul dintre artiștii contemporani la care interiorul de factură barocă deține un rol important. Deși s-a format în zona de experiment, cu lucrări în tehnici mixte, obiecte-găsite, intervenții de pictură și fotografie, Gheorghe Filk s-a impus apoi printr-o pictură barocă de factură suprarealistă, în care predomină interioarele fastuoase, cu juxtapuneri stranii de animale.

Capitolul al V-lea, intitulat Interior/Inside, proiect personal, prezintă reperele cercetării artistice desfășurate având ca subiect interiorul.

Cercetarea artistică a temei *interiorului* este o preocupare veche pentru mine, desfășurată pe parcursul ultimilor 10 ani. De-a lungul acestei perioade am realizat o serie de câteva zeci de lucrări având ca temă *interiorul* și am făcut 3 expoziții personale dedicate exclusiv acestei tematici: *Interior 1* – expoziție deschisă la Căminul Artei București, 2012, *Interior 2* – expoziție deschisă la Galeria Arta 1 Craiova, 2013, *Interior/Inside* – expoziție deschisă la Galeria Arta 2, Craiova, mai, 2022. Am avut, desemenea, mai multe participări la expoziții de grup cu lucrări din seria *Interior*, precum NAG 2020; NAG 2021; Salonul Artiștior Craioveni 2019 -2021 etc

În creația personală am recurs la experiența câștigată în domeniul vizual prin exercițiul artei conceptuale și minimaliste, curente artistice desfășurate aproximativ în aceeași perioadă istorică, și care au revoluționat felul raportării la artă, fie că ne referim la ceea ce se înțelege prin artă, fie la producția artistică și la modul de receptare a acesteia.

Cele două curente au fost identificate de critica de artă ca având influență în opera personală.

Ca experiență personală, aplicată în cercetarea artistică pe care am desfășurat-o prin proiectul *Interior/Inside*, consider că am preluat din zona artei conceptuale apelul la idee, concentrarea pe conceptul care stă la baza fiecărei lucrări. Înțeleg acest proces ca pe o modalitate de a sustrage arta din concentrarea acesteia pe estetică, din senzorialul care o definește adesea, chiar după parcurgerea capitolelor istorice din arta modernă. Mă revendic

din experiența câștigată de arta conceptuală, în sensul conceperii unui plan referitor la seria de lucrări, a luării celor mai multe dintre deciziile privitoare la orice lucrare înaintea începerii acesteia, dar și în sensul depășirii materialelor/mediilor clasice de realizare a lucrării. Ideea, planificarea și procesul de producție sunt foarte importante pentru practica mea personală, iar ca proces de execuție, am ales materialele și formele cele mai potrivite pentru transmiterea ideii/conceptului. Chiar dacă proiectul *Interior/Inside* are la bază lucrări de pictură, acesta include și alte genuri de lucrări precum obiecte și asanblaje, iar picturile sunt realizate uneori pe suporturi neconvenționale, precum aluminiu, plastic sau plexiglas.

În ce mă privește m-a marcat experiența minimalismului și am aplicat-o în opera personală prin apelul la elementele geometrice, la forme lipsite de multe ori de conținut expresiv, la serialitate și repetiție ca procedee de lucru, la construcția vizuală purificată de orice elemente decorative. Obiectivitatea, chiar dacă numai aparentă și la nivel formal, lipsa unei referențialități imediate și a unei emoționalități evidente sunt tot elemente preluate din recuzita minimalistă. În același spirit al minimalismului, lucrările din seria *Interior/Inside* sunt denumite toate *Interior* și diferențiate prin numărul aplicat, de exemplu *Interior nr.5*

Deși poate părea paradoxal, în figurativul abordat în creația personală se regăsesc multe dintre postulatele artei conceptuale și minimaliste, de la premeditarea procesului de creație, până la epurarea reprezentării propriu-zise a unei imagini din realitate. Demersul figurativ personal nu este unul singular, el regăsindu-se într-un întreg fenomen dezvoltat atât în arta românească, cât și la nivel internațional, și anume noul figurativ sau hiperrealismul. În acest context am considerăm lămuritor un scurt excurs care să prezinte două expresii, una internațională și alta românească, ale acestui fenomen : Noua Școală de la Leipzig cu o prezentare mai pe larg a interioarelor lui Tim Eitel, respectiv Școala de la Cluj, cu preentarea interioarelor lui Adran Ghenie.

La baza practici proprii de atelier am concluzionat câteva principii de lucru care m-au ghidat în procesul de producție al lucrărilor.

a. Decontextualizarea unei părți din întreg și reîncadrarea realității într-un sens vizual

Procesul de creație începe, în general, cu un sondaj vizual al interioarelor posibile subiect: fac fotografii instantanee cu compoziții identificate sau colectez imagini de pe internet. Apoi extrapolez din fiecare fotografie/imagie anumite părți sau componente care, odată izolate de restul contextului, devin elementul principal al investigației picturale.

b. Relația dintre imaginea bidimensională produsă și tridimensionalul spațiului expozițional.

Am conceput întotdeauna o expoziție personală ca pe o instalație, o lucrare în sine, unde fiecare element, fie că este vorba despre o pânză pictată sau despre elemente aleatorii, trebuie să intre în construcția de ansamblu și să răspundă logicii acesteia

c. Interiorul ca spațiu, construcție reflexivă a sinelui artistic.

Mă interesează ca, printr-un joc iluzoriu și manipulare a spațiului și a formei, să reușesc perturbarea armoniei și ordinii acestor spații interioare, creând un mediu neliniștitor: o tensiune creată între ceea ce percepem că este familiar și ceea ce este neobișnuit.

d. Tehnici de lucru și materiale folosite

Practic o pictură fără retușuri, fără repictări sau reveniri. Pictura rezultată combină suprafețe fără urme de tușă, cu cele în care tușa este evidentă, chiar gestuală. Mai mult, este cel mai adesea, o pictură fără ramă, care se prelungește pe muchiile sașului, decupându-se ca un obiect, nu doar ca o suprafață, forțând limitele privitului.

Pictura *alla prima* este tehnica pe care o folosesc, cu precădere. Aceasta corespunde scopurilor mele artistice deoarece, fiind rapidă, poate surprinde cel mai bine emoția lucrării.

Din punct de vedere al suportului utilizat, pentru a extinde tehnica de lucru am testat diferite suporturi rigide și flexibile: plexiglas, aluminiu, polipropilică, etc cu scopul de a obține vizualități diferite.

Referindu-mă la importanța și valoarea aplicativă a rezultatelor acestei cercetări, consider că teza de doctorat "Interior/Inside - Expresii artistice ale reprezentării interiorului în pictura românească" poate reprezenta un reper pentru oricine este interesat de felul în care o anumită temă evoluează în pictura românească, demonstrând că, dincolo de teme majore, precum peisaj, portret, natură statică, și altele pot constitui o modalitate de a revizita parcursul artei românești și de a extrage sensuri și idei artistice reconvertite în contemporaneitate.

